

1. Obiekt

UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA OPALENICA

2. Czas powstania
k.XIV
rozwój XV-XXw.

3. Miejscowość

OPALENICA

4. Adres

64-330 Opalenica

5. Przynależność administracyjna

województwo wielkopolskie
powiat Nowy Tomiśl
gmina Opalenica

6. Poprzednie nazwy miejscowości

Opalenicza
niem. Oppenbach

7. Przynależność administracyjna przed 1999r.

województwo poznańskie

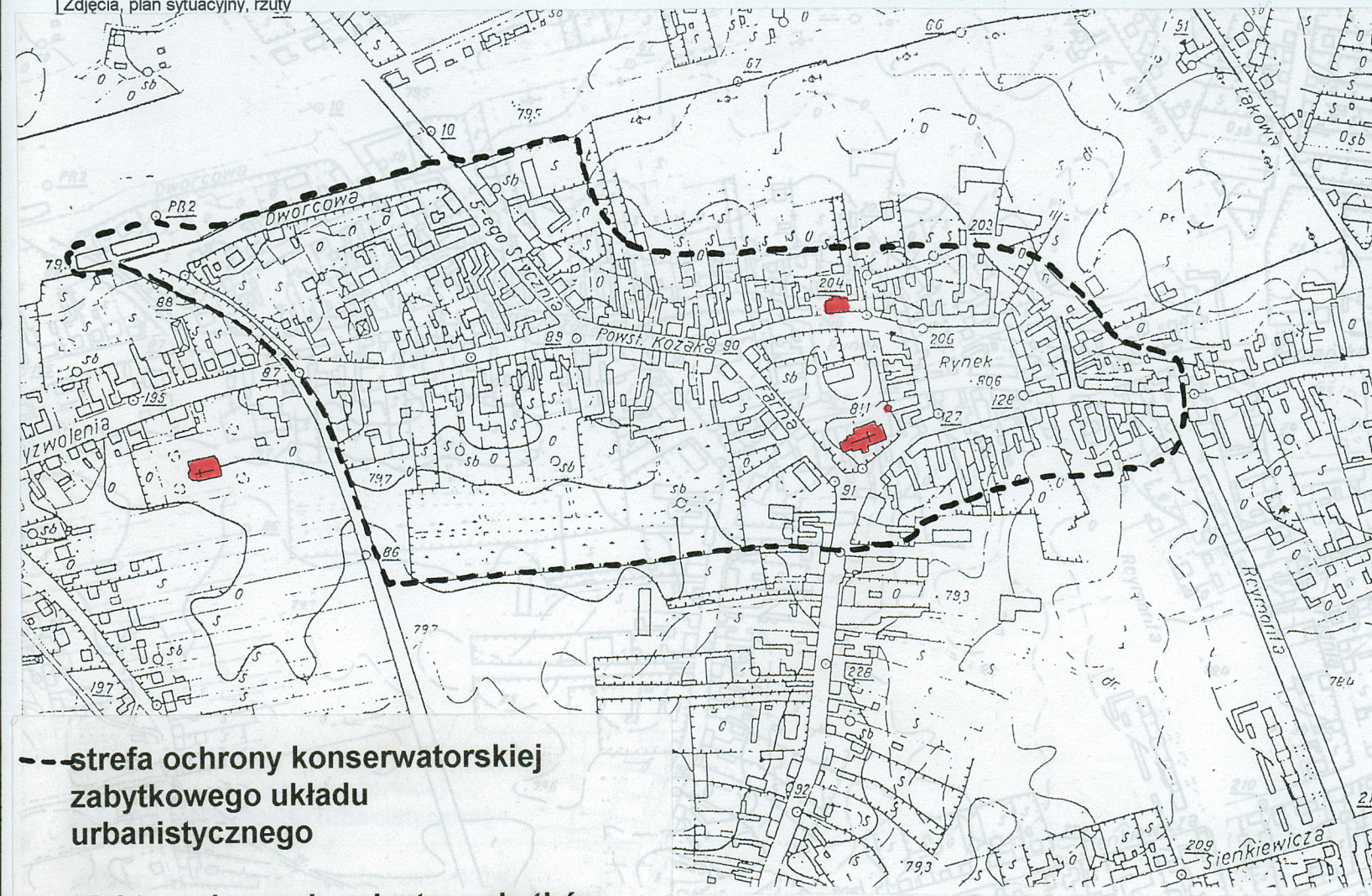
8. Właściciel i jego adres

9. Użytkownik i jego adres

10. Rejestr zabytków

Nr 2220/A z dn. 07.01.1992r.

Zdjęcia, plan sytuacyjny, rzuty

1:5000

--strefa ochrony konserwatorskiej
zabytkowego układu
urbanistycznego

■ obiekty wpisane do rejestru zabytków

12. Autorzy, historia obiektu, określenie stylu

Pierwsza wzmianka w źródłach o Opalenicy (Opalenicza) pochodzi z 1393r. Była to wówczas wieś należąca do Tycza Bara. W 1401r. Opalenica wymieniana raz jako wieś, raz jako miasto. Już wtedy istniał tu kościół oraz zamek. Centrum wsi przedlokacyjnej znajdowało się w miejscu usytuowania ob. kościoła par.p.w.św. Mateusza, a osadnictwo rozciągało się wzdłuż dróg prowadzących w kierunku Poznania i Buku. Układ ten określany jako „widlica”, stanowiący etap przejściowy między wsią wielodrożną, a ulicówką, czytelny jest do dnia dzisiejszego w układzie ulic 3 Maja, Farnej i Opalińskich.

Miasto lokowane zostało przypuszczalnie w k.XIVw. na prawie magdeburskim. Rynek nowego miasta wytyczony został na wschód od istniejącej już wsi. Z Rynku wychodziły 3 ulice łączące się z już istniejącymi drogami wylotowymi d. wsi (ob. ul. 26 Stycznia, Poznańska i Opalińskich). Brak wzmianek o murach i obwałowaniach. Na Rynku znajdowała się waga, jatki, kramy i ławy. W 1410r. wzmiankowany burmistrz. Na wsch. od Rynku znajdował się zamek położony na zach. brzegu Mogilnicy. Opalenica okresu lokacji stanowiła przykład założenia miejsko-rezydencjonalnego o luźnych powiązaniach kompozycyjnych. Od czasu swego powstania należała do najmniejszych miasteczek Wielkopolski.

Na początku XVw. miasto stanowiło własność Mościca ze Słężewa. Po nim dobra dziedziczył jego syn Przedpełk Mościc, który w 1435r. sprzedał je kasztelanowi poznańskiemu Dobrogostowi z Szamotuł. W 1443-45r. miasto należało do Andrzeja Gryżyńskiego, w latach 1445- 1448 do Piotra z Bnina, w latach 1448-1457 do jego synów Piotra Starszego i Piotra Młodszego. W 1457r. właścicielem Opalenicy był Piotr Starszy, który jako pierwszy pisał się Opaliński. Od 1481r. miasto należało do Mikołaja Opalińskiego, a od 1504r. do jego synów Jana i Piotra, potem do Jana Opalińskiego, który ufundował nowy murowany kościół p.w. św. Mateusza. oraz rozbudował zamek. Po jego śmierci tj. przed 1527r. Opalenicę przejął jego małoletni syn Jan (1519-1561), a po nim jego syn również Jan (1548-1598) kasztelan rogoziński i starosta pobiedziski. Za jego czasów nastąpiło ożywienie gospodarcze w mieście,

13. Opis (sytuacja, materiał i konstrukcja, rzut, bryła, elewacje, dach, wnętrza, wyposażenie, instalacje)

SYTUACJA. Miasto Opalenica znajduje się w powiecie nowotomyskim, położone jest 40 km na zachód od Poznania, 10 km na pd.zach. od Buku, 11 km na północ od Grodziska Wlkp. i 20 km na wschód od Nowego Tomyśla. Przez miasto biegnie międzynarodowa linia kolejowa Warszawa - Berlin, a także odchodzi boczna linia kolejowa do Grodziska, ob. nieczynna. W pn. części miasta znajdują się stacja i tory kolejowe wąskotorowej Opalenickiej Kolei Dojazdowej, ob. nieczynnej. Opalenica położona jest na terenie równinnym, przez wschodnią część miasta przepływa niewielka rzeka Mogilnica. Na wsch. od ob. granic miasta rozciąga się niewielki kompleks leśny. Miasto stanowi główne miasto gminy Opalenica, zajmuje powierzchnię 6,4km², liczy ok. 10.000 mieszkańców i jest głównym ośrodkiem przemysłowo- usługowym dla okolicznych wsi.

KOMPOZYCJA. Zachowany układ urbanistyczny Opalenicy powstał na bazie wcześniejszej przedlokacyjnej wsi, której centrum znajdowało się u zbiegu dzisiejszych ulic Farnej, 3 Maja i Opalińskich w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła par. p.w.św. Mateusza. Na wsch. od centrum d. wsi zachowany dawny układ Rynku z 3 ulicami wylotowymi (ul. Poznańska, Opalińskich i 26 Stycznia), prowadzącymi w kierunku Poznania Grodziska i Zbąszynia oraz ze śladami uliczek gospodarczych biegnących niegdyś wzdłuż pn., wsch., i pd. bloku zabudowy przyrynkowej. Rynek na kształt nieregularnego 4-boku o wymiarach: pierzeja zach.- 85m, wsch. -70 m, pn.- 85m, pd. - 72m. Działki przyrynkowe wydłużone od strony pn., pd., i wsch., krótsze od zach. gdzie sąsiadują z terenem przykościelnym. Na zachód od Rynku znajduje się inne ważne rozdroże wykształcone również w okresie średniowiecza tj. skrzyżowanie ul. Wyzwolenia, Powstańca Kozaka i 5 Stycznia. Stąd prowadzą główne drogi wylotowe w miasta w kierunku Lwówka (ul. 5 Stycznia) i w kierunku Zbąszynia i Nowego Tomyśla (ul. Wyzwolenia). Na wschód od średniowiecznego Rynku przy głównej drodze prowadzącej w kierunku Poznania (ul. Poznańska) znajduje się nowy rynek - ob. Plac Piłsudskiego, a jeszcze dalej w kierunku wsch. na zach. brzegu Mogilnicy kępa zieleni (za zakładem weterynarii), gdzie znajdował się zamek Opalińskich, po którym nie pozostał żaden ślad. Teren na południe od Pl. Piłsudskiego podzielony jest ulicami Zamkową, 27 Grudnia, Sienkiewicza, Kościuszki, Krótką. Ulice Zamkowa i Sienkiewicza stanowią pozostałość dawnej drogi łączącej niegdyś zamek z drogą na Grodzisk. Dalej zaś biegła kolejna droga dochodząca do wylotu z miasta w kierunku Nowego Tomyśla - ob. ul. Młyńska. Osobną jednostką w układzie miasta jest duży zespół budynków cukrowni usytuowany pod pn. stroną torów kolejowych w oddaleniu od centrum. Opalenica. charakteryzuje się zwartym układem urbanistycznym skupionym wokół centrum wykształconym już w średniowieczu tj. w okresie przedlokacyjnym i w okresie lokacji. Późniejsze elementy kompozycyjne tj. rozplanowanie ulic i zabudowa powstały wzdłuż i wokół dawnych dróg - traktów wychodzących z miasta tj. ul. Poznańskiej, Wyzwolenia, 3 Maja i 5 Stycznia.

ZABYTKOWY UKŁAD URBANISTYCZNY.

W Opalenicy zachowały się elementy historycznego układu przestrzennego tj. rozplanowanie, zabudowa oraz powiązany z nimi integralnie teren i krajobraz. Obszar obejmujący teren wsi przedlokacyjnej, całe miasto okresu lokacji i okresu średniowiecza (poza terenem zamku) oraz część miasta XIX- wiecznego wraz z dworcem kolejowym znalazł się w granicach strefy ochrony konserwatorskiej zabytkowego układu urbanistycznego miasta, który wpisany jest do rejestru zabytków - nr rejestru 2220/A z dn. 07.01.1992r.

GRANICE STREFY OCHRONY KONSERWATORSKIEJ.

Granica ochrony przebiega w następujący sposób: od strony pn. w kierunku zach. od dworca kolejowego wzdłuż ul. Dworcowej do ul. 5 Stycznia. Następnie granica prowadzi zapleczem wsch. pierzei ul. 5 Stycznia, a następnie w kierunku wsch. tyłem działek pn. pierzei ul. 26 Stycznia, którą dochodzi do Rynku. Dalej granica strefy biegnie na tyłach działek pn. pierzei Rynku, a dalej zapleczem wsch. pierzei Rynku oraz wzdłuż fragmentu pn. pierzei ul. Poznańskiej. Na wysokości ul. Reymonta linia wyznaczająca granicę strefy skręca w kierunku zach. i prowadzi zapleczem pd. pierzei rynkowej, a następnie za budynkiem ratusza dochodzi do ul. 3 Maja, skąd linią prostą wzdłuż pd. granicy cmentarza dochodzi do torów kolejowych. Następnie wzdłuż linii kolejowej prowadzi w kierunku pn. i dochodzi do dworca PKP.

14. Kubatura	15. Powierzchnia miasta 6,4km ²	16. Przeznaczenie pierwotne	17. Użytkowanie obecne
18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja I.50. – budowa osiedla mieszkaniowego między torami kolejowymi, a rzeką Mogilnicą przy ul.Kasprowicza, Wieniawskiego, Moniuszki I. 60-70 —budowa osiedla bloków przy ul.,Mickiewicza i Reymonta (Osiedle Centrum) I. 60. XX- budowa sieci wodociągowej, kanalizacji sanitarnej i deszczowej, -budowa stacji CPN na Rynku, która w końcu lat 80.XXw. została zlikwidowana, - I.70-80- rozbudowa ratusza, rozbudowa szkoły przy ul.Poznańskiej, - 1987r. budowa ciągu pieszego wzdłuż cmentarza i torów kolejowych - I.80.XX budowa nowej plebani przy kościele poewangelickim -pocz. I. 90.XXw. budowa ciągu pawilonów handlowych GS między ul. Wyzwolenia, a cmentarzem, -1992r. modernizacja płyty Rynku wg projektu M.Hańczy -1996r. - wykonanie ciągu pieszego łączącego ul.Poznańską z ul.Mickiewicza.		19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje) Historyczny układ urbanistyczny zachowany bez większych zmian. Po 1945r. nie został zmieniony bieg historycznych ulic , utrzymana została historyczna linia zabudowy z wyjątkiem fragmentu ul.Poznańskiej . Zmodernizowana została nawierzchnia Rynku oraz wszystkich ulic usytuowanych na terenie strefy ochrony konserwatorskiej. Na Rynku wprowadzono dodatkową niską zieleni oraz elementy małej architektury - zegar, lampy nie pasujące swoim wyglądem i kolorystyką do charakteru najstarszej części miasta. Wykonane w I. 80 i 80 ciągi piesze w centrum miasta nie naruszyły dawnego układu urbanistycznego. Zachowany został dawny układ i kształt działek przyrynkowych . Niewielka część starej zabudowy w centrum miasta uległa rozbiórce , na jej miejscu powstały nowe obiekty niezbyt interesujące pod względem architektonicznym - Rynek nr 20, 22,24, Powstańca Kozaka nr 2, 26, 26 stycznia nr 2.Część starych domów przebudowano tracąc w ten sposób ich dany charakter - domy przy ul. Wyzwolenia nr 7,20,,45., 3 Maja nr 44,53, Poznańskiej nr 48, Rynek nr 5,6. Część parterów budynków przekształcono na cele handlowo- usługowo, część danych parterowych budynków nadbudowano. W I. 90. XXw. samowolnie zmodernizowano budynek dworca PKP ,którego ceglane elewacje ocieplono styropianem i pokryto tynkiem strukturalnym. Zmodernizowano również część obiektów cukrowni. Z d. wiatraków zachował się tylko jeden. Stan techniczny budynków kościelnych i użyteczności publicznej - dobry. Stan budynków mieszkalnych zróżnicowany.	
20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie - zachowanie istniejącego rozplanowania ulic i placów, ich szerokości, zachowaniu historycznej linii zabudowy oraz wysokości „ ścian” tj. 1,2lub 3 kondygnacji. - zachowanie historycznych podziałów działek, szczególnie przy Rynku. -zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych kształtujących sylwetę całego zespołu oraz jego fragmentów (wieżyczka ratusza, bryła kościoła par. p.w.św.Mateusza), zachowanie proporcji wysokościowych Rynku z parterową zabudową pierzei pn. i wsch. -systematyczna rewaloryzacja zabytkowej zabudowy polegająca na przywracaniu historycznych podziałów elewacji i detalu, zastępowaniu współczesnych pokryć dachowych i nowoczesnej stolarki tradycyjnymi materiałami -zachowanie ceramicznych pokryć dachowych, zabytkowej drewnianej stolarki okien i drzwi -w przypadku konieczności wymiany zniszczonej stolarki na nową powinna ona odtwarzać kształt oryginalnej stolarki,		-usunięcie elementów dysharmonizujących lub ich przebudowa - np. usunięcie pawilonu przy ul.Opalińskich usytuowanego przy pomniku Najświętszego Serca Jezusa, pawilonu przy ul.Farnej, kiosku przy d. szkole katolickiej - ob. gimnazjum, dostosowanie nowej zabudowy plombowej do historycznej kompozycji urbanistycznej i architektonicznej -ochrona pozostałości gospodarskiej zabudowy np. przy Rynku nr 13 i 14, -uporządkowanie tyłów działek przyrynkowych od strony pd., pn. i wsch. -wymiana lamp, słupków,zegara na Rynku na nowe o innych formach bardziej pasujących do charakteru centrum miasta lub przynajmniej zmiana koloru , -wykonanie pełnej rewaloryzacji nawierzchni Rynku oraz jego zabudowy na podstawie ikonografii, -uporządkowanie terenu między cmentarzem, a ul.Wyzwolenia, -pielęgnacja zieleni wzdłuż ulic i zieleni cmentarza, likwidacja współczesnych nasadzeń na Rynku, -prowadzenie nadzoru archeologicznego podczas wszystkich prac ziemnych prowadzonych na terenie strefy ochrony konserwatorskiej - można wyłączyć teren dworca PKP, -przeprowadzenie badań archeologicznych na terenie usytuowanie d. zamku Opalińskich.	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania) Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu , zbiory akt: - Księgi Grodzkie Kościan, sygn. 201, k. 684-690., Akta miasta Opalenica ,Konsystorz ewangelicki w Poznaniu., Landratura w Grodzisku, Landratura w Grodzisku - recesy., Landratura w Grodzisku - mapy, Rejencja w Poznaniu 1939-1945., Majątek Opalenica - Grodzisk, Nowy Tomyśl, Mapy katastralne dział „A”. Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, zbiory akt: -Akta Arcybiskupie..Generalia kościoła w Opalenicy, Akta Ordynariatu Arcybiskupiego w Poznaniu dotyczące się wizytacji w Opalenicy, Akta Konsystorza Generalnego Arcybiskupstwa Poznańskiego. Archiwum Woj.Konserwatora Zabytków w Poznaniu: karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa, akta, karty adresowe, - J.Goszczyńska, Studium historyczno- urbanistyczne miasta Opalenica. Poznań 1999-2000, mps.	24. Uwagi różne
22. Bibliografia 1.E.Cieplucha, Z przeszłości ziemi kościańskiej, Kościan 1929. 2.Z. Duda, Cmentarz parafialny z Opalenicy. Opalenica 1997. 3.Z. Duda, Przydrożne figury i kapliczki na opalenickiej ziemi. Opalenica 1999. 4.C.Dużyński. Z dziejów Opalenicy 1401-1901. Poznań 1902. 5. Dzieje Opalenicy, praca zbiorowa pod red. C.Łuczaka . Poznań 1993. 6. J.Łukaszewicz, Krótki opis historyczny kościołów parafialnych w dawnej dyecezyi poznańskiej, T.II.Poznań 1859. 7. Słownik historyczno-geograficzny Wielkopolski w średniowieczu, cz. III, z .2.Poznań 1995,s. 424-439. 8. Teki Dworzaczka, wersja na CD.	25. Opracował: Tekst: mgr Jolanta Goszczyńska , 2001r. Plany, rysunki - reprodukcje <i>Karta po wypełnieniu podlega ochronie na podstawie przepisów prawa autorskiego.</i> 26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (data, nazwisko wypełniającego)
23. Źródła ikonograficzne i fotografie (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury) Wojewódzkie Archiwum Państwowe - Landratura Grodzisk, sygn. 17, plan miasta z 1832r., - Akta m.Opalenica, sygn. 2/6 ,plan miasta z 1909r.	27. Załączniki Wkładki nr 1 - 5

1. Miejsowość	OPALENICA	5. Obiekt (nazwa jak w karcie)	6. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
2. Gmina	miasto	UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA OPALENICA	dalszy ciąg historii
3. Powiat	nowotomyski		
4. Województwo	wielkopolskie		

dalszy ciąg rubryki nr 12 - historia.

które z typowego ośrodka rolniczego przekształciło się z rzemieślniczo-rolnicze miasteczko.

Następnym właścicielem dóbr opalenickich został kolejny Jan Opaliński (ok. 1581-1637) kasztelan i wojewoda kaliski, wojewoda poznański od 1628r. Za jego czasów miał miejsce wielki pożar miasta, dodatkowo miasto zdziesiątkowała zaraza. Po jego śmierci dobra przejęli jego synowie i wdowa po nim Urszula z Potulickich. W 1649r. w wyniku podziału dóbr Opalenica przypadła Janowi Konstantemu (1628-ok.1672), który w 1563r. odsprzedał dobra opalenickie swemu młodszemu bratu Janowi Leopoldowi (1634-1672). W 1656r. przez O. przeszły wojska szwedzkie grabiąc je i niszcząc. Po bezpotomnej śmierci Jana Leopolda majątność przeszła w ręce synów po jego bracie tj. Jana Franciszka i Franciszka Antoniego. W 1696r. jedynym dziedzicem Opalenicy został Jan Franciszek Opaliński, który zmarł przez 1718r. Po nim miasto dziedziczył jego syn Aleksander Opaliński kanonik katedralny poznański zm. w 1734r. W roku 1731 miał miejsce największy w dziejach miasta pożar, który zniszczył 42 domy, plebanię, szpital. Po śmierci Aleksandra dobra przejęli jego bracia Józef i Karol, którzy zmarli bezpotomnie. Przed śmiercią Karol przekazał O. kasztelanowi śremskiemu Rafałowi Bnińskiemu, pomijając małoletniego kuzyna Wojciecha Opalińskiego. W wyniku procesów sądowych ok. poł. XVIIIw. O. odzyskał Wojciech Opaliński, będący ostatnim dziedzicem miasta z rodu Opalińskich. Za jego czasów miasto zostało splądrowane przez wojska rosyjskie.

Za czasów Opalińskich układ urbanistyczny miasta nie uległ większej zmianie. Zachowany został bez zmian wykształcony w okresie średniowiecza układ komunikacyjny z głównymi drogami prowadzącymi w kierunku Poznania, Grodziska i Zbąszynia. Najważniejszym punktem w mieście był Rynek w wychodzącymi 3 ulicami. Zabudowa skupiała się wokół Rynku i 3 dróg. Za czasów Opalińskich wykształcona została droga prowadząca od zamku w kierunku południowym i zachodnim (ob. ul. Zamkowa i Sienkiewicza) oraz ulica Młyńska. Najważniejszymi budynkami w mieście był kościół p.w. św. Mateusza i zamek. Na zamku znajdował się wówczas drugi kościół p.w. św. Barbary, służący jako kaplica zamkowa, wzmiankowany już w 1603r., od XVIIIw. murowany. Prócz tego w mieście znajdował się szpital, ratusz, dwa folwarki. W 1778r. w mieście wzmiankowanych było 89 domów oraz 87 gospodarstw. Wszystkie domy wzniesione były w konstrukcji szkieletowej, dwa pokryte gontem, reszta słomą.

Na przełomie XVIII i XIXw. Opalenica znalazła się w rękach licznych spadkobierców Wojciecha Leona Opalińskiego. W 1833r. na mocy ustawy z dnia 13 maja 1833r. o zniesieniu w miastach prywatnych wszelkich powinności i opłat na rzecz właścicieli Opalenica przestała być miastem prywatnym. W 1820r. O. liczyła 935 mieszkańców. Wykształcony w poprzednim okresie układ urbanistyczny nie uległ zmianie. W 1 poł. XIXw. centralnym punktem miasta pozostawał Rynek z budynkiem ratusza pośrodku i z wychodzącymi z Rynku 3 ulicami. Wzdłuż ob. ul. Poznańskiej zabudowa ciągnęła się do wysokości ob. Pl. Piłsudskiego, zabudowa wzdłuż ob. ul. 3 maja do ob. stawu grodziskiego, a zabudowa ob. ul. Powstańca Kozaka dochodziła do wysokości ob. ul. 5 Stycznia. Na wschód od miasta nadal istniał zamek, a obok niego budynki gospodarcze. Pozostałości drugiego folwarku pańskiego znajdowały się na zachód od kościoła, mniej więcej na miejscu ob. cmentarza parafialnego. W 1837r. wytyczono tu nowy cmentarz, który podzielony został na część katolicką i ewangelicką. Cmentarz przy kościele św. Mateusza zamknięto w 1850r. Zabudowa mieszkalna w 1 poł. XIXw. była w całości szkieletowa lub drewniana. W 1815r. znajdowało się w mieście ok. 140 domów. Starsze domy, pochodzące jeszcze z XVIIIw. usytuowane były szczytowe do ulicy, przykładem takiego budynku jest dom przy Rynku nr 8. Przykłady domów z 1 poł. XIXw. to budynek przy 26 Stycznia nr 6, Wyzwolenia nr 14. W 1847r. miał miejsce wielki pożar, podczas którego spłonęła zabudowa połowy Rynku, szkoła i szpital. Nowe budynki wzniesiono na miejscu starych, w większości jednak były już to obiekty murowane. W 1839 oraz w I.50. XIXw. przeprowadzono remont kościoła par. p.w. św. Mateusza, w 1854r. zakończono budowę nowej plebani.

W ciągu 2 poł.XIXw. i pocz. XXw. nastąpił rozwój gospodarczy miasta, a co za tym idzie również jego rozwój urbanistyczny. Głównymi przyczynami ww. rozwoju było uruchomienie linii kolejowej oraz budowa cukrowni. W 1870r. została otwarta linia kolejowa łącząca Poznań ze Zbąszyniem i Gubinem, a w 1881r. linia boczna do Grodziska. W 1884r. zakończono budowę pierwszego budynku fabryki cukru, a w 1889r. otwarto drugą fabrykę. Jednocześnie wybudowano kolejkę wąskotorową, której udziałowcami byli okoliczni ziemianie, przemysłowcy oraz cukrownia. Zarówno linia kolejowa, jak i cukrownia wybudowane zostały na północ od centrum miasta, co spowodowało szybki rozwój Opalenicy w tym właśnie kierunku. Najwięcej nowych budynków powstało właśnie przy ob. ul. Powstańca Kozaka i 5 Stycznia. Rozwinęła się zabudowa wzdłuż ul. Wyzwolenia. Wytyczono nowe ulice - m.in. Ogrodową, Reymonta i Dworcową. Na pocz. XXw. wybrukowano większość ulic, wybudowano gazownię. Stopniowo zwiększała się liczba ludności wyznania ewangelickiego, dla których w latach 1899-1900 wzniesiono kościół tuż za torami kolejowymi przy drodze na Nowy Tomyśl. Autorami kościoła byli architekci F.Adolf Binder z Poznania i Ludwig von Tiedemann z Poczdamu. Obok kościoła powstała pastorówka (ul. Wyzwolenia nr 27). W I. 50-60 XIXw. rozebrany został zniszczony zamek Opalińskich wraz z zamkową kaplicą. Na przełomie XIX i XXw. w mieście powstały nowe okazałe budynki użyteczności publicznej - szkoła katolicka (ob. ul.Farnej nr 5), szkoła ewangelicka (ul. 3 Maja nr 24) oraz nowy ratusz. Z uwagi usytuowania ratusza i szkoły katolickiej przy ul. Farnej nowego znaczenia nabrał ten fragment miasta, będący centrum d. wsi przedlokacyjnej. W związku z budową dworca kolejowego wzniesiono obok niego domy pracowników kolei, wieżę ciśnień, a na północ od torów postawiono stację kolejki wąskotorowej wraz z zespołem budynków. W 2 poł.XIXw. murowana zabudowa zaczęła wypierać wcześniejsze nietrwałe budynki. W 1871r. w mieście znajdowało się 168 budynków mieszkalnych, w 1885r. - 180. Największym obiektem przemysłowym O. była cukrownia położona w pn. części miasta. Zespół budynków cukrowni składał się m.in. z 2 budynków głównych fabryk, magazynów, suszarni wyśłodków, budynku biurowego, domu dyrektora, domów pracowników cukrowni. Prócz tego w Opalenicy działał browar przy d. ul.Bukowskiej, ob. Poznańskiej, młyn parowy, młyn handlowy przy ul. Wyzwolenia. Na pocz. XXw. działały 4 wiatraki usytuowane przy ul. Młyńskiej.

W okresie międzywojennym powierzchnia Opalenicy wynosiła 1110 ha. Miasto rozwinęło się w kierunku wschodnim. Na miejscu d. targowiska zwierząt utworzono Nowy Rynek, ob. Plac Piłsudskiego, wytyczono ul. Kościuszki, ul. 27 Grudnia, która łączyła się z istniejącą starszą drogą ob. ul. Sienkiewicza. Powstały kwartał zabudowy ograniczony ob. Pl. Piłsudskiego, ul. Zamkową, Sienkiewicza i 27 Grudnia nazwano Nowym Światem. W pn.-wsch. części miasta założono park miejski, powiększając i przekształcając tereny należące do Kurkowego Bractwa Strzeleckiego. Do parku prowadziła wytyczona wówczas ul.Parkowa. W okresie międzywojennym nastąpiła elektryfikacja miasta, naprawiono nawierzchnie ulic, założono część chodników, zasadzono drzewa wzdłuż niektórych ulic. W I. 1927- 28 przebudowano wnętrze kościoła p.w.św.Mateusza usuwając filary i wykonując nowe sklepienie nad nawą. W okresie międzywojennym wybudowano nową remizę strażacką oraz nową dużą szkołę, której bryła zamknęła północną pierzeję Pl.Piłsudskiego. W okresie 20- lecia międzywojennego wzniesiono dość dużo nowych budynków głównie na terenie tzw. Nowego Świata.

Okres II wojny światowej nie przyniósł zasadniczych zmian w układzie urbanistycznym miasta. Niemcy rozebrali ceglane ogrodzenie przy kościele parafialnym p.w.św.Mateusza, a cegłę z rozbiórki wykorzystano do budowy domów tzw. berlinek, które usytuowane były przy ul.Reymonta. Przed opuszczeniem O. Niemcy podpalili budynek starej cukrowni, magazynu wyśłodków.

Opalenica jest przykładem niewielkiego miasta w Wielkopolsce z zachowanym czytelnym układem urbanistycznym wykształconym na przełomie XIV i XVw. częściowo na bazie wcześniejszej wsi, której układ również zachował się do dnia dzisiejszego. Położona na ważnym w średniowieczu szlaku komunikacyjnym przez kilkadziesiąt lat stanowiła własność prywatną, a od XVI do k.XVIIIw. należała do jednej rodziny z najznakomitszych rodzin wielkopolskich - Opalińskich. Rynek wytyczony został na wschód od centrum d. wsi, wzdłuż pierzei rynkowych powstały bloki zabudowy, a za nimi poprowadzono uliczki gospodarcze, za wyjątkiem strony zachodniej, gdzie z uwagi na usytuowanie kościoła nie było już miejsca. Na wschód od centrum miasta nad rzeką Mogilnicą znajdowała się rezydencja właścicieli, którą rozebrano w poł.XIXw. W okresie nowożytnym wytyczono ob. ulicę Sienkiewicza, Zamkową i Młyńską. W 1 poł.XIXw. założono nowy cmentarz katolicki i ewangelicki na zachód od kościoła św.Mateusza. W ciągu 2 poł.XIXw. miasto rozbudowało się w kierunku pn. i pn.-zach. dzięki powstaniu linii kolejowej oraz cukrowni. Na pocz. XXw. na zachód od centrum wzniesiono kościół ewangelicki co spowodowało intensywniejszą zabudowę wzdłuż ob. ul.Wyzwolenia tj. w kierunku zachodnim. W okresie międzywojennym miasto rozbudowało się w kierunku wschodnim i pd.-wsch. Zagospodarowano rozległy teren po pd. stronie ul.Poznańskiej, aż do rzeki Mogilnicy tj. obszar między ob. ul.Poznańską, Sienkiewicza, Zamkową i 27 Grudnia.

Układ urbanistyczny Opalenicy z uwagi na zachowany dawny układ ulic, częściowo kształt i wielkość działek, linie zabudowy, zabytkową zabudowę, związany z nimi integralnie teren i krajobraz, niewielką ilość współczesnej dysharmonizującej zabudowy, posiada wartości historyczne i podlega ochronie prawnej.

1. Miejscowość	OPALENICA	5. Obiekt (nazwa jak w karcie)	6. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
2. Gmina	miasto	UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA OPALENICA	dalszy ciąg opisu
3. Powiat	nowotomyski		
4. Województwo	wielkopolskie		

dalszy ciąg rubryki nr 12 - opis.

ZABUDOWA

Najstarszym zachowanym murowanym budynkiem w mieście jest kościół par. p.w.św. Mateusza usytuowany w centrum Opalenicy, pochodzący z 1518r., kilkakrotnie przebudowywany i remontowany w okresie późniejszym. Obok kościoła wznosi się kostnica z ok. 1620r., która jest jedynym zachowanym obiektem z XVIIw. Z k.XVIIIw. zachował się jeden szczytowy budynek mieszkalny przy Rynku nr 8, przekształcony na pocz. XX, a także drewniany wiatrak przy ul. Młyńskiej pochodzący z 1750r. Najstarsza zachowana zabudowa mieszkalna pochodzi z 1 poł.XIXw. Są to m.in. częściowo murowane, częściowo wzniesione w konstrukcji szkieletowej domy przy Rynku nr 1,2,3,5,21, Farnej nr 10. Z ok. poł.XIXw. zachowały się m.in. domy przy Rynku nr 4,6,12,13,14,15,16,17,23, ul. 26 Stycznia nr 6, ul. Wyzwolenia nr 14,21. Z I.50. XIXw. pochodzi również plebania przy kościele par., rozbudowana w okresie międzywojennym. W 4 ćw. XIXw. i na pocz. XXw. powstało szereg interesujących budynków użyteczności publicznej. W latach 1899-1900 zbudowano kościół ewangelicki, ob. par. rzym.-kat. p.w.św. Józefa, w 1895r. wzniesiono pastorówkę (ob. ul. Wyzwolenia nr 25). W 1897r. powstał okazały budynek ratusza miejskiego. W latach 1902-1905 wzniesiono szkołę katolicką (ob. ul. Farna nr 5), a w 1905r. szkołę ewangelicką (ul. 3 Maja nr 22), ok. 1910r. ochronkę dla dzieci niemieckich (ob. ul. 3 Maja nr 6). Znanymi są nazwiska kilku architektów i budowniczych działających wówczas w Opalenicy tj. F. Adolfa Bindera z Poznania i Ludwika v. Tiedemanna z Poczdamu (kościół ewangelicki), W. Dolsciusa z Grodziska Wlkp. (ratusz), Th. Kleemanna (szkoła katolicka), Carla Rittera z z Buku (szkoła ewangelicka).

Na przełomie XIX i XXw. powstało w mieście szereg okazałych budynków mieszkalnych, z których najciekawsze zachowały się przy ul. 3 Maja nr 13, 20, 5 Stycznia nr 5, 7, 8, ul. Wyzwolenia nr 15,16,17,44, ul. Powstańca Kozaka nr 1. Są to piętrowe kamienice lub wolnostojące budynki, nakryte 2-spadowymi dachami, o tynkowanych lub ceglanych elewacjach ozdobionych bogatym detalem. Z k. XIXw. pochodzi również zespół budynków kolei oraz zabudowania cukrowni, obecnie częściowo przebudowane. W okresie międzywojennym dokonano przebudowy wnętrza kościoła par. p.w.św. Mateusza polegającej na usunięciu filarów, wykonaniu nowego sklepienia kolebkowego nad nawą główną, przebudowie empory organowej. Autorem projektu przebudowy był poznański architekt M. Andrzejewski. W 1928r. wg projektu budowniczego Siedlarka zbudowano remizę strażacką (ob. ul. Powst. Kozaka). W l. 1938-39 wzniesiono nową okazałą szkołę powszechną przy ul. Poznańskiej. W okresie międzywojennym zbudowano szereg domów jednorodzinnych na tzw. Nowym Świecie przy ob. ul. Zamkowej, Sienkiewicza, 27 Grudnia, które zachowały się do dnia dzisiejszego. Są to domy piętrowe nakryte płaskimi dachami (ul. Sienkiewicza nr 36, Poznańska 41 i 42) lub parterowe i piętrowe domy nakryte dachami 2-spadowymi z zachowanym detalem elewacji przy ul. 27 Grudnia nr 12, ul. Krótkiej nr 1, ul. Ogrodowej nr 14, Pl. Piłsudskiego nr 3 i 4, ul. Poznańskiej nr 34, 50, ul. Zamkowej nr 9. Na terenie parku miejskiego została wystawiona siedziba Kurkowego Bractwa Strzeleckiego oraz strzelnica.

Zabudowa w centrum Opalenicy oraz w granicach strefy ochrony konserwatorskiej w przeważającej mierze pochodzi sprzed 1945r. W granicach strefy znalazły się budynki kościoła par. p.w.św. Mateusza, większość obiektów użyteczności publicznej, najstarsza zachowana zabudowa mieszkalna oraz większość zabudowy pochodzącej z XIX i pocz. XXw. Poza granicami strefy znajduje się kościół ewangelicki wraz z pastorówką, większość zabudowy okresu międzywojennego, szkoła powszechna, zespół budynków cukrowni.

Do rejestru zabytków wpisane zostały następujące obiekty:

- kościół par. p.w. św. Mateusza - nr rejestru 2389/A z dn. 10.03.1931r.
- kostnica przy kościele par. - nr rejestru 946/A z dn. 04.03.1970r.
- kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. par. p.w. św. Józefa - nr rejestru 947/A z dn. 04.03.1970r.
- dom przy ul. 26 Stycznia nr 6 - nr rejestru 947/A z dn. 04.03.1970r.
- wiatrak koźlak przy ul. Młyńskiej - nr rejestru 948/A z dn. 04.03.1970r. (ob. nie istniejący)

NAWIERZCHNIE.

Fragmenty zabytkowych brukowych nawierzchni zachowały się jedynie na płycie Rynku. Niegdyś cała nawierzchnia Rynku i ulic była brukowana, obecnie wszystkie ulice są wyasfaltowane. W części zmodernizowanego w 1992r. Rynku zachowano bruki. Nie zachowały się w mieście żadne przedwojenne chodniki. W ciągu ostatnich 10 lat wymieniono wszystkie stare chodniki na nowe z kostki betonowej.

CMENTARZE I ZIELEŃ.

Pierwszy cmentarz w Opalenicy znajdował się przy kościele par. p.w. św. Mateusza. Funkcjonował on do 1850r. W 1837r. wyznaczono teren pod nowy cmentarz katolicki i ewangelicki na zachód od kościoła par. Oba cmentarze funkcjonowały obok siebie. Na pocz. XXw. powiększono teren cmentarza w kierunku zachodnim. Ok. 1920r. zlikwidowane zostało ogrodzenie oddzielające część katolicką od ewangelickiej. W 1977r. teren cmentarza ewangelickiego o pow. 0,33ha władze miasta oddały do dyspozycji parafii p.w.ś. w Mateusza. Wydzielono kwaterę z zachowanymi i zadbanymi 3 grobami ewangelików. Na cmentarzu znajduje się nowa kaplica. Zachowany drzewostan cmentarza pochodzi z 2 poł.XIXw. oraz z okresu międzywojennego. Na cmentarzu 4 architektoniczne grobowce : rodziny Badurskich z ok. 1850r., Twardowskich z 1911r., Witajewskich z pocz. XXw., Dyderskich z 1924r. W 1924r. odsłonięto i poświęcono nagrobek zbiorowej mogiły Powstańców Wielkopolskich.

W Opalenicy nigdy nie było cmentarza żydowskiego, gdyż nie istniała tu gmina żydowska.

W mieście stare nasadzenia zieleni zachowały się wzdłuż pierzei rynkowych (strzyżone lipy) , przy ul. Farnej, 5 Stycznia. Zachowany drzewostan przy kościele par. p.w. św.Mateusza oraz ogród przy plebani, a także drzewa przy kościele poewangelickim. Również część drzewostanu Pl.Piłsudskiego pochodzi z okresu międzywojennego.W pn-wsch. części miasta zachowany przedwojenny park miejski powstały częściowo na bazie terenów Kurkowego Bractwa Strzeleckiego.

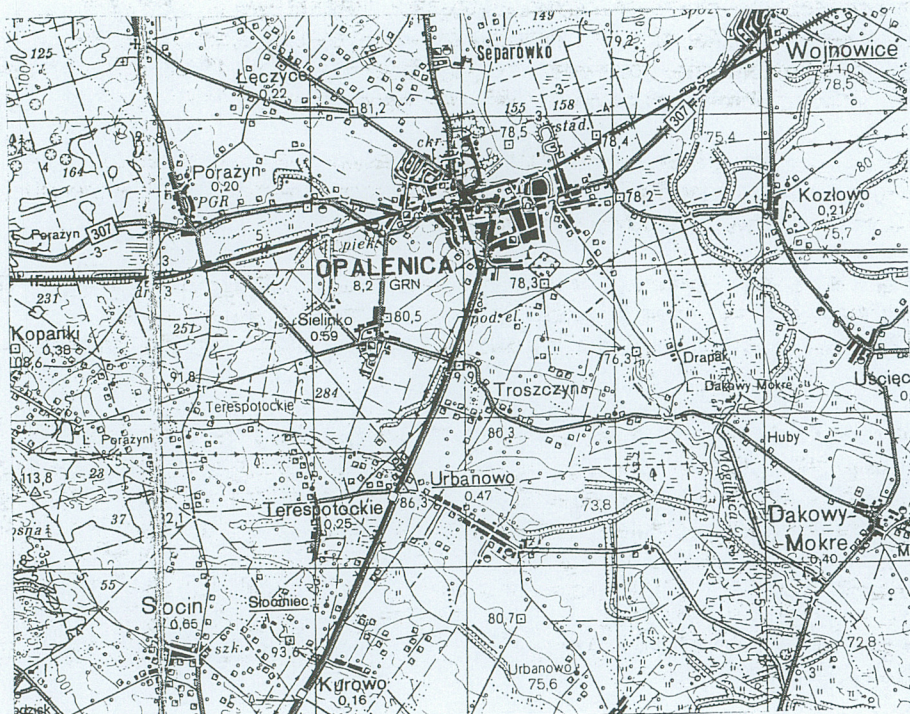
POMNIKI.

W Opalenicy przed 1939r. znajdowały się następujące pomniki: figura św. Wawrzyńca na Rynku, figura św. Floriana przy wikaryjce u zbiegu ul.26 Stycznia i Farnej, pomnik Najświętszego Serca Jezusa przy ratuszu powstały na miejscu wcześniejszego pomnika cesarza Wilhelma i ofiar wojennych , pomnik upamiętniający Powstanie Wielkopolskie na placu przy szkole przy ul.Farnej . Do dnia dzisiejszego zachował się pomnik Najświętszego Serca Pana Jezusa, naprawiony po zniszczeniach wojennych oraz , figura św.Floriana, która została przeniesiona na cmentarz parafialny .

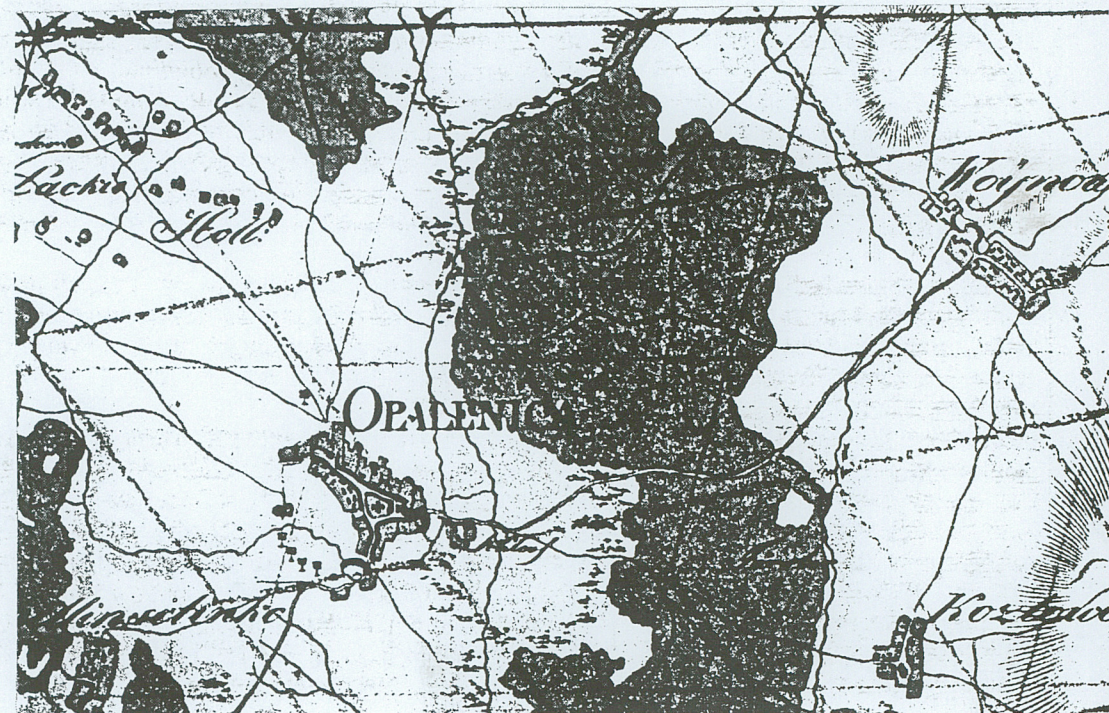
PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO .

W l. 1991/92 opracowany został dla miasta O. plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta zatwierdzony Uchwałą Rady Miasta i Gminy NR XXVIII/167/93. Ww planem chroniony jest układ urbanistyczny z poł.XVw. Informacja ta zawarta została w tekście planu, brak natomiast oznaczenia graficznego granic strefy na planie miasta W tekście planu została umieszczona lista zabytków architektury i budownictwa podlegająca ochronie konserwatorskiej .Są to następujące obiekty: kościół par. p.w.św mateusza, kostnica, plebania, zespół kościoła par. p.w. św. Józefa, ratusz, budynki szkolne przy ul. Farnej, 3 Maja i Poznańskiej, ob. szpital (d. dom starców), dworzec kolejowy, domy przy ul. Dworcowej nr 3,4, Farnej nr 1,3,4,27 Grudnia 1,2,4,8,9,10,12,14,19, ul. Kościuszki nr 1,ul. 3 Maja 2,4,5,11,13,18,20,26, 27, 29, 34, 35, 36, 38, 39, 40 42, 43, 47, 5,ul. Młyńskiej nr 2,4, ul. Ogrodowej nr 1,3,55,15, ul. Opalińskich nr 2,3,4, Pl.Piłsudskiego nr 1,2,3,4, ul. Powstańca Kozaka nr 1,3,4,6,7,8,9,10,11,12,14,16,18, ul Poznańskiej nr 2,3,5,13,14, 16, 18, 20, 32, 34, 39, 42, Rynku nr 1,2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14,. 15, 16, 17, 20, 21 , 23, 24, 25,ul. 5 Stycznia nr 3, 5, 6, 7, 9, 10, 14, 15 ul. Wyzwolenia nr 2, 4, 7, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21a, 25, 26, 27, 31, 34, 36, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 68, 71, 78, 79, 81, 84, 86 kuźnia przy ul. Poznańskiej nr 1, cukrownia (willa, biuro, magazyn, kotłownia, turbinownia- 1900r.)

1. Miejscowość	OPALENICA	5. Objekt (nazwa jak w karcie)	6. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
2. Gmina	miasto	UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA OPALENICA	kartografia
3. Powiat	nowotomyski		
4. Województwo	wielkopolskie		

1:100 000

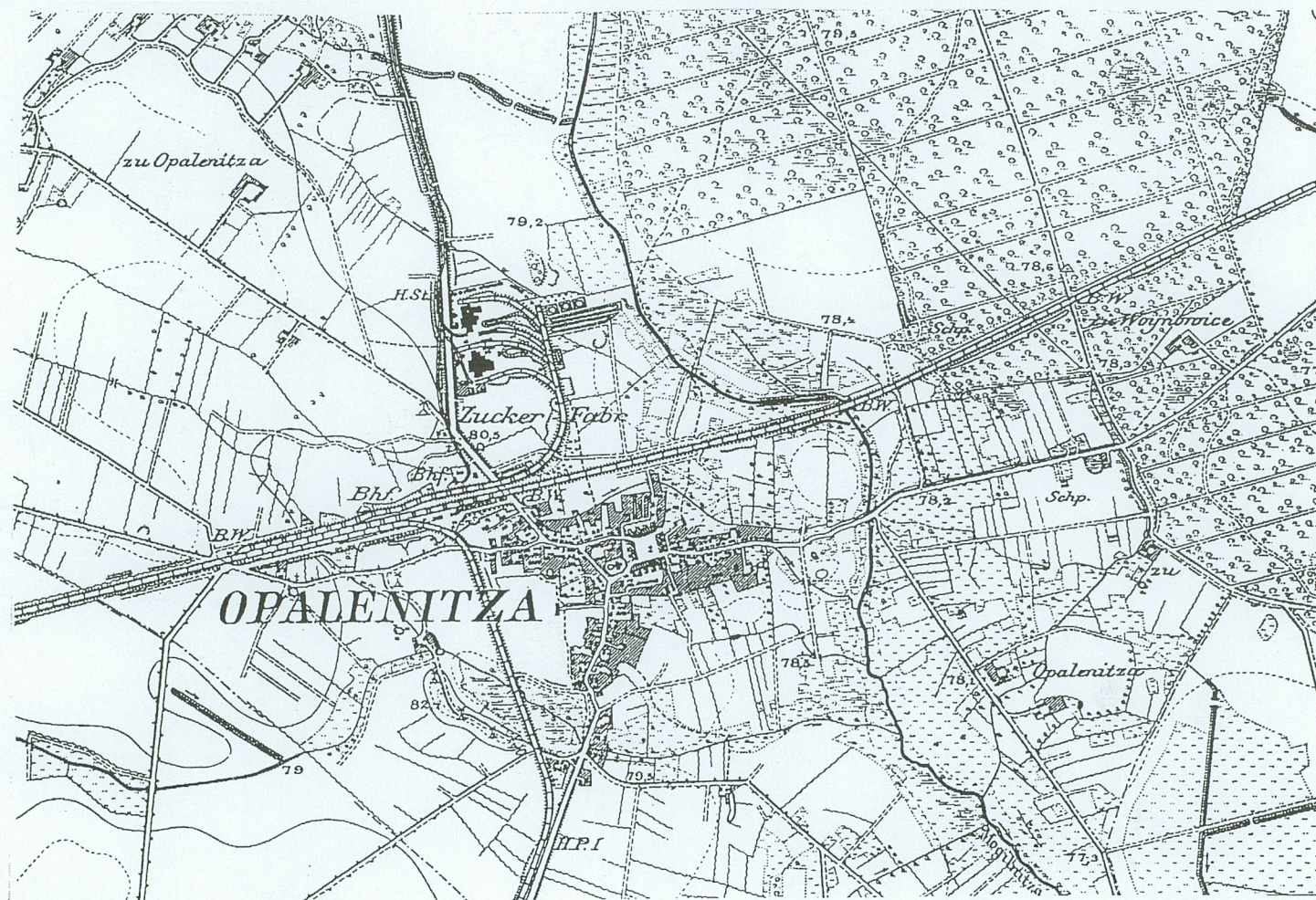

ok. 1800r.

1832r.

1. Miejscowość	OPALENICA	5. Obiekt (nazwa jak w karcie)	6. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
2. Gmina	miasto	UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA OPALENICA	kartografia
3. Powiat	nowotomyski		
4. Województwo	wielkopolskie		

1892r.

Plan der Stadt Opalenitza.

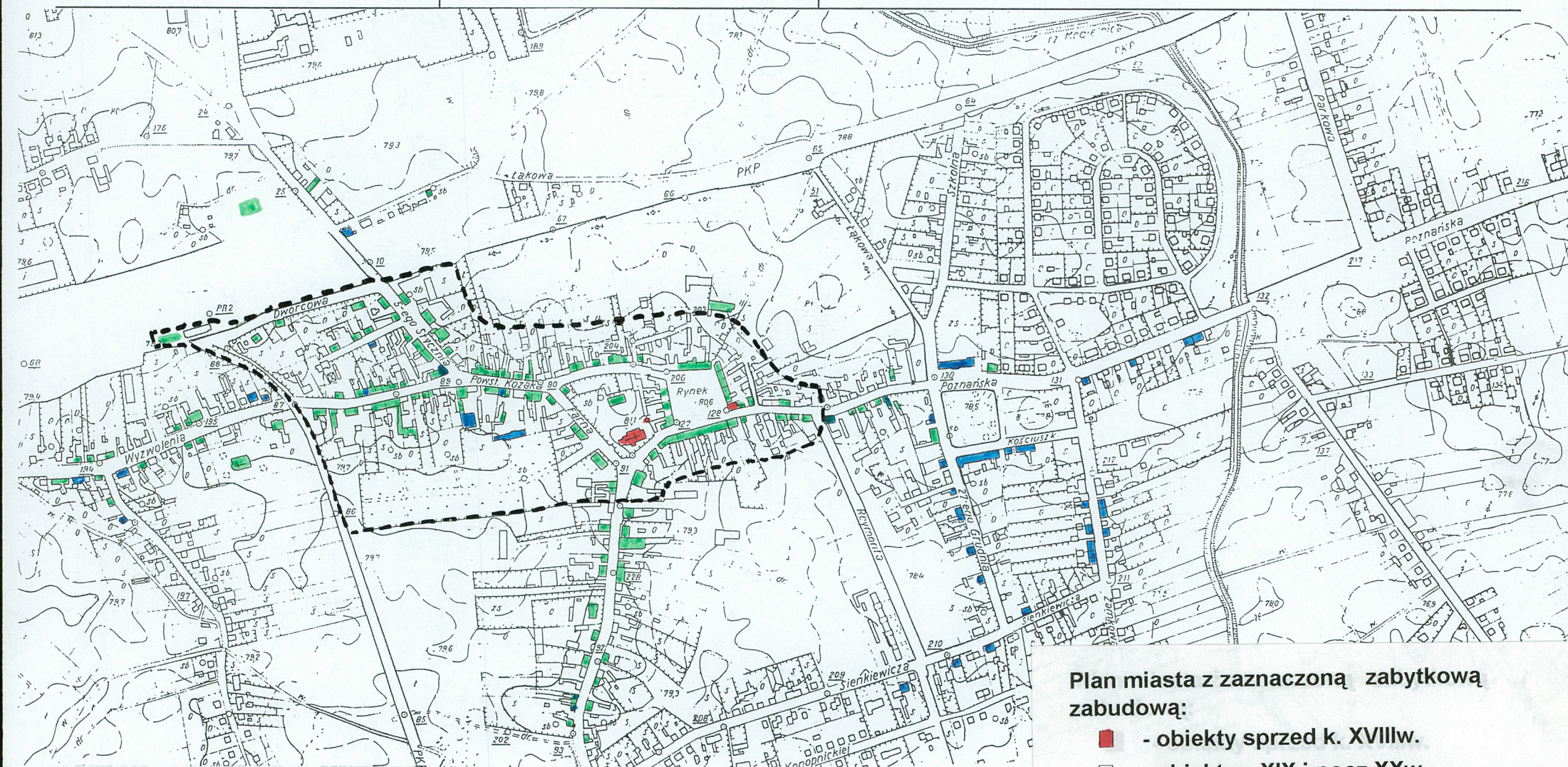
1909r.

1. Miejscowość **OPALENICA**
 2. Gmina **miasto**
 3. Powiat **nowotomyski**
 4. Województwo **wielkopolskie**

5. Obiekt (nazwa jak w karcie)

**UKŁAD URBANISTYCZNY
 MIASTA OPALENICA**

6. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
plan miasta

Plan miasta z zaznaczoną zabytkową zabudową:

- - obiekty sprzed k. XVIIIw.
- - obiekty z XIX i pocz. XXw.
- - obiekty z okresu międzywojennego

